

РІЗДВО НА ЗАКАРПАТТІ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ НАРИС

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (53)

УДК 811.161,2'282.2(477.87)

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.\(53\).100-105](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.(53).100-105)

Мигoliniць О. Різдво на Закарпатті: етнолінгвістичний нарис; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. Християнські релігійні й народні свята активно вивчалися релігієзнавцями, етнографами та мовознавцями. Календарно-обрядова лексика містить інформацію про традиційну духовну і матеріальну культуру народу. Тому її фіксація, систематизація та аналіз у різних аспектах є першочерговим завданням українських мовознавців. Проте досі не вивчені мовні явища, які презентують календарно-обрядову лексику в закарпатських говірках. Раніше ми вже звертали увагу на антропоніми в складі календарно-обрядової лексики та календарно-обрядові назви літнього та осіннього циклів. У пропонованій статті подаємо спостереження над найбільш відомими і величними святами для всіх українців – різдвяними. Цей аналіз здійснюється в етнолінгвістичному аспекті. Зокрема звертаємо увагу на їх компонентний склад, лексико-граматичну характеристику та внутрішню форму. Назви на означення Різдва, засвідчені в закарпатських говірках, у фонетико-словотвірних варіантах із тотожним чи близьким значенням, функціонують і в інших говорах української мови. Деякі з них збігаються з літературними відповідниками. Як видно із зібраної нами лексики, календарно-обрядова лексика характеризується широкою варіантністю. Деякі з цих назв своїм походженням сягаютьще праслов'янської доби. Крім того, подаємо невеликі транскрибовані тексти, в яких описаний цей обряд. Зокрема в

текстах подається інформація про Святий вечір, випікання обрядової хлібини, приготування дванадцяти пісних страв. Також наводяться повір'я, які існували на Святвечір, описується обряд колядування на Святвечір і перший день Різдва, подається інформація про дійових осіб, які беруть участь у різдвяному мінідистві, а також про заборони, які існували впродовж цього часу. На матеріалі діалектних текстів можна ознайомитися з обрядовими діями та звичаями, які відбуваються на Закарпатті. Саме в цих текстах засвідчене багатство духовної та матеріальної культури представників закарпатських говірок.

Ключові слова: українські закарпатські говірки, календарно-обрядова лексика, лексико-семантична група, лексема, назви різдвяних свят.

Формулювання проблеми. Вивчення словникового складу українських народних говорів є одним із невідкладних завдань української діалектології. Адже лексична система української загальнонародної мови не може бути повністю досліджена без глибокого вивчення її діалектних систем. Цікавою для вивчення є лексика календарної обрядовості. Саме в цій лексичній групі можна знайти інформацію про етнічну історію населення, його традиції, звичаї, культуру. Календарно-обрядова лексика усе частіше привертає увагу вчених, які намагаються простежити зв'язки між розвитком лексичної системи мови й матеріальною та духовною культурою народу. Саме ця лексика відображає в собі національно-культурне бачення світу, побут та традиції народу. Цікавим для дослідження є регіон Закарпаття, жителі якого завжди поважали традиції предків і берегли духовну спадщину нашого народу.

Аналіз досліджень. Християнські релігійні й народні свята активно вивчалися релігієзнавцями та етнографами. Значна увага була приділена опису різдвяних свят на Закарпатті. Так, змістовний запис різдвяної драми («Різдвяний бетлегем в с. Верхня Апша. Мараморош») зробив Г. Стрипський. Цей запис І. Франко повністю залучив до своєї розвідки («Нові матеріали до історії українського вертепа») («Записки наукового товариства Т. Шевченка». Т. 22). Відомою є і стаття І. Мигалки «Вифлеємські ігри в р. 1870–1910», в якій наведено нові матеріали до історії вертепу. Ф. Потушняк записав і опублікував з Мараморошини стародавню різдвяну гру «Баранки» («Літературна неділя». Річник П. Ужгород,

1942). [Тиводар 2005, с. 175]. Кілька публікацій, присвячених різдвяним віруванням, належать перу відомого українського мовознавця, фольклориста та етнографа І. Панькевича. Це статті «Святий вечір» («Віночок». Ужгород, 1920. № 2), «Віфлеєм як різдвяна ігра 'вертеп'» («Підкарпатська Русь». Річник П. Ужгород, 1925).

Деякі відомості про різдвяний обряд на Закарпатті XIX – поч. XX ст. можемо почерпнути з праці закарпатського історика, етнографа і перекладача, священника Ю. Жатковича «Етнографический очерк угро-русских» (1895), яку опублікував О. Мазурок 2007 р. [Жаткович, 2007]. Автор подає назви страв, які обов'язково мають бути на це свято. Також описує ходіння колядників та випікання керечуна – великого, житного або тенгеричного хліба [Жаткович 2007, с. 156].

Певна увага була присвячена колядкам та щедрівкам. Так, учитель із Закарпаття В. Ульяновський зібрав і проаналізував колядки в статті «Старинні колядки Підкарпатської Руси» («Підкарпатська Русь». Річник І. Ужгород, 1924). І. Мигалка зібрав і опублікував новорічні вінчуння (щедрування) із села Терново та колядки з сіл долини р. Тересви («Підкарпатська Русь». Річник IX. Ужгород, 1932). У 1942 р. П. Лінтур видав збірник народних колядок «Угросорускія коляды», а в 1943 р. Ф. Потушняк опублікував статті «Три колядки», «Пісня про Дажбога Святовита» («Літературна неділя». Річник III. Ужгород, 1943) [Тиводар 2005, с. 174], «Отава, сіно і солома в рождественних вірованіях» («Русское слово», Ужгород, 1941. 5–9 феврала). Серед сучас-

них етнографічних досліджень відомими є монографії М. Тиводара [Тиводар 2011], Ю. Чорі [Чорі 1993, 2001], О. Тиховської [Тиховська 2021].

Крім появи праць етнографічного характеру, заслуговують на увагу і мовознавчі дослідження. Однією з перших мовознавчих студій на закарпатському ґрунті була публікація місцевого історика М. Бескида «Карачун» («A korácsony») в угорському журналі «Ethnographia» (Т. XXV, Budapest, 1914). Він робить висновки щодо походження назви *карачун*, яка, на його думку, як і сам обряд мають давньослов'янське походження і пов'язана з новорічним божеством Краком [Тиводар 2005, с. 184]. Досить ґрунтовний семантичний, словотвірно-етимологічний та лінгвогеографічний аналіз назв календарно-обрядових свят, поширених у говірках Закарпаття, здійснено у дослідженні Е. Гоци [Гоца 2019]. Проте все ще не достатньо вивчені мовні явища, які презентують календарно-обрядову лексику в закарпатських говірках. Тому важливо представити не тільки репертуар одиниць, особливості їхньої семантики, поширення, а й виявити давні назви, що дотепер належать до активної лексики, та лексеми, які перебувають на периферії мовної системи і вживані лише в мовленні людей найстаршого покоління. Раніше ми вже звертали увагу на антропоніми в складі календарно-обрядової лексики та календарно-обрядові назви літнього та осіннього циклів [Мигoliniнecь 2021 (а), 2021 (б), 2021 (в)]. У цьому дослідженні ми намагалися проаналізувати назви найбільшого християнського свята – Різдва та звернули увагу на обряди, які відбуваються на Закарпатті впродовж цього свята. Основним джерелом для аналізу календарно-обрядової лексики закарпатських говорів стали польові матеріали, зібрані в 2018–2024 роках.

Мета статті – подати спостереження над найбільш відомими і величними святами для всіх українців – різдвяними, виявити варіативність їхнього складу й окремих компонентів, а також простежити наявність чи відсутність зафіксованої лексики в інших українських говорах та українській літературній мові. Аналіз лексики подається через призму невеликих транскрибованих текстів, в яких описаний різдвяний обряд.

Методи та методика дослідження. Основний метод – описовий. Він реалізований у процесі класифікації матеріалу та його інтерпретації за мотиваційними зв'язками. У межах цього методу використано прийоми лексико-семантичного та словотвірного аналізу. Зіставний аналіз уможливив виявлення зв'язків календарно-обрядової лексики із відповідною групою лексики сусідніх ареалів. Крім цього, використано прийом лінгвогеографічного методу, який дозволив встановити територіальне поширення аналізованих назв.

Виклад основного матеріалу. Найвеличнішими і найулюбленішими святами для закарпатців, як і для всіх українців, звичайно, є різдвяні. Вони починаються Святим вечором.

Вечір перед Різдом (24 грудня) у закарпатських говірках представлений назвами: *С'в'атый*

(*С'атый*) *веч'ір* (*вічур*, *вічур*, *віч'ір*, *вічир'*), *С'в'атвеч(і, ү)ур*, *С'атый ба́бин вечу(ү)р*, *С'ата́ вичі́р'а*, *Кол'а́да*.

Словосполучення *С'в'атый* (*С'атый*) *веч'ір* (*вічур*, *вічур*, *віч'ір*, *вічир'*) утворене від прикм. *святий* < псл. *svetъ* [ЕСУМ 2006, т. V, с. 200] та іменника *вечір* < псл. *večerъ* [ЕСУМ 1982, т. I, с. 367]. Святий вечір – це спільна вечеря всього роду. Пор. гуц. *Свьідвечір* [Негрич 2008, с. 165], *Свьідвечир*, *Свьідвечера*, *Сьвітá вечэ́ры* [Ковбаснюк, Масляник 2022, с. 179].

До Святого вечора старанно готувалися. Потрібно було зробити порядок у своїй оселі: *но тогды ў нас было йак і тупі́р' // так же" пэре"т С'атім вічором л'ўди ц'ілы́ дин' пóсти́ли / газдува́ли // ўсе коліс' / наку́л'ко йа пóмн'у / б'і́лі́ли хі́жы / же"бы пэре"д ве"лі́ким с'а́том ўна ўпоз'і́рувала фа́йно / кра́сно* (В.Березний); *фурт у сис' час пэре"т с'а́тками ус'а́ди" с'ме мýс'і́ли робі́ти пор'а́тки // возо́ри с'ме мý"ли / комо́ри с'а б'і́лі́ли / в'і́шалис'ме са́м'і л'і́ш'і́ убрýс'а́та / пала́цы ро́ски"да́ли / ф'і́ранки чисті́н'к'і в'і́шали // ус'о́ так ма́ло бы"ти чі́сто ў хы́жы / обыс'а мýха ро́шчэ́хла* // (Осій Хс.).

Потім пекли обрядову хлібину – *карачу́н* (*кречу́н*, *крайчу́н*, *кири́ча*), *с'атий хл'і́б*. У цей вечір на столі обов'язково має бути 12 пісних страв – за числом місяців у році та числом апостолів – учнів Христа. У цій багатій, але пісній вечері господаря представляє найголовніші плоди городу і саду. Серед страв у кожній хаті була обов'язково *кут'а*. Свята вечеря – це спільна вечеря всього роду: *мýсит' бо́ти двана́ц'ат' страў / бо ў́ни символ'і́зую́т' двана́ц'ат' апо́сто́лу // капу́ста з гриба́ми / фасо́ла / пиро́гі с капу́стоў / жа́рен'і гри́бы" / пусні́й борщ / варé"ні кро́мпл'і / помашчé"ні о́лайом' / жа́рена ри́ба / фа́нки* // (Бегендяцька Пастіль Уж.); *дв'і́нац'ат' страў ма́йе бы́ти на сто́лов'і / бо было дв'і́нац'ат' апо́сто́л'іў // пиро́гі і трі́н'і пал'і́на́та ро́бл'ат' / же"бы д'і́ти были тучн'і* // (Ставене Уж.).

Існували й деякі повір'я на Святий вечір: *на кутка́х сто́ла кла́ли коліс' ш'і́ че"сно́к / грóш'і / цу́кир' і гр'іс' / і потóм то ўс'о зго́ри засте"л'а́ли портко́м // но́ж"ки сто́ла обўйа́зували жи́л'ізним ла́нцко́м / же"бы ўс'а с'і́мйá де"ржа́лас'а ў́кун'і / і потóм пуд"м час ве"чір'і / ко́лі ў́же" сид'і́ли за сто́лом / то кла́ли но́ги на то́т ла́нц / же"бы но́ги были так'і му́чн'і / йак то́т ла́нц // тазды́н'а за ц'і́лий ві́чур не" ма́ла ўстава́ти із'а сто́ла / же"бы наве"с'н'і квóчка потóм не" зо́йшла іс'во́йх йа́йц' // д'і́ти л'убі́ли тоді́ зал'і́зати пэре"д ве"чір'оў пуд"м сту́л / начи́нали квáкати / но і зби́рати ор'і́хи / же" хто бу́л'ше на́йде // ве"чір'у начи́нали з мо́лит-ви Оч'е" на́ш і да́ле // спо́ча́тку йі́ли ма́ло че"сно́ка / же"бы йі́х хворóба не йі́мáлас'а' / потóм трéба было по́куштува́ти ўс'і́ двана́ц'і́т' пусні́х страў // по́с'л'а то́го / йак ўс'і́ во́ні на́йліс'а' співа́лис'а ўс'а́к'і кол'а́д"ки // по́с'л'а ве"чір'і / к'і́т' у с'і́мйі́ была д'і́ўка та ўна б'і́го́м хапа́ла ўшійк'і́ ло́же"ки / и́о были на сто́л'і / і б'і́гла на двóр // там сту́кала ло́же"ка́ми і вóт'ам / де на́йско́рше забре"ха́ў пeс / там ка́зало́с'а же" ўна с'а́ бу́де од'а́вати //* (В.Березний); *ко́лі с'і́мйá с'і́дат' за сту́л* /

заходит' гайдá іс:оломоу́ і тар'ілкоу́ із гур'іхами́ і конфéтами / говорит' // даї́ / Бóже / ишчаслiвiй С'в'атiй вiчур // мiче на зiмл'у гур'іхи́ і конфéти / а д'іти́ йіх збирáвут' // (Лецовиця Мк.).

Одне з найбільших церковно-релігійних свят **Різдво Христове (25 грудня)** у закарпатських говірках має назви: *Рi(у,ў)здвó (Руствó), Рожеде(н)ствó, Рождество́ Христóве (Христóвойе, Христóвої), Колáды, Корáчун(н') (Крáчун)*.

Назва *Рi(у,ў)здвó*, очевидно, є результатом фонетичного розвитку давнішого **рожьство* 'народження, Різдво', пов'язаного з *родіти* (**рожьство > *розство > *розтво > рiздво*) [ЕСУМ 2006, т. V, с. 92]. В основі назви лежить велика для всього християнського світу подія – народження Ісуса Христа у Вифлеємі. Пор. гуц. *Риздвó, Риздвєні сьвета (сетки)* [ГГ 1997, с. 163], *Сьвіта Різвiні* [Ковбаснюк 2022, с. 179], бойк. *Рiзтвó, Рiздвó* [Онишкевич 1984, т. II, с. 177].

Назва *Колáды* з псл. *kolęda* 'Новий рік; Різдво; новорічний або святвечірній подарунок; колядування (обряди й пісні)'; давнє запозичення з лат. мови; лат. *Calendae (Kalendae)* 'календи (у римлян перший день місяця, день сплати боргів' [ЕСУМ 1985, т. II, с. 526–527]. Як зазначає Г. Кабакова, у сучасних південних і східнослов'янських мовах термін *коляда* належить до Різдва чи Святвечора. У болг. і східнослов'янських говорах ця назва є синонімом початку великих свят: Хрещення (болг. *попова коледа*, рос. діал. *коляда крещенская, третья колида*, поліс. *голодна, водяна, писана коляда*), Нового року, Вербної неділі. У багатьох слов'янських мовах назва *коляда* і її похідні вживається ще із значенням 'дари колядникам'. Пор. також макед. *коледе*, серб. *коледо* 'вогонь, який запалюють у перший (третій) день Різдва', *колѣда* 'група хлопців-колядників' [Кабакова, 1999, с. 568–569]. О. Воропай наводить докази походження цієї назви, яка є в багатьох народів, що зазнали на собі впливу стародавнього Риму, – у французів, румунів, чехів, сербів, словаків, поляків, росіян та ін. Але, крім цього, наводить й інші джерела, що свідчать про походження цього слова. Так, у слов'янській міфології Коляда згадується як поганський бог зимових свят. З цим же значенням подано цю назву у творі Інокентія Гізеля «Синопис...» та «Минеї» Дмитра Туптала [Воропай 1993, с. 127–128]. Назва фіксується і в інших українських говорах: бук. *коляда* 'гурт, компанія молоді на різдвяних святах' [СБГ 2005, с. 220], бойк. *кол'ада*: 1. 'Різдво'; 2. 'світська коляда, яку співають під час Різдва' [Онишкевич 1984, т. I, с. 369], гуц. *коліда, колѣда*: 1. 'коляда'; 2. 'винагорода колядникам', *велика коліда* – дорослі колядники, *малá коліда* – колядники; *умѣрска колѣда* – коляда в хаті, де був покійник [ГГ 1997, с. 99]. У західнополіських говірках наголос переважає на останньому складі – *Кол'ада*, хоч зрідка зафіксовано й *Кóл'ада*. Також апелятив *кол'ада* вживається з такими значеннями: 1. 'колядка'; 2. обряд. 'снопик жита, який ставили на покуті на Різдво' [Аркушин 2016, с. 237].

Назва *Корáчун(н')*, (*Крáчун*) є результатом метафоричного перенесення назви обрядового хлі-

ба, який випікають на Різдво, на саме свято. Пор. бойк. *крáчун, кричун, карачун, киричун, керечун, гереджун, геречун, гериджун, геридзин*: 1. 'великий різдвяний хліб'; 2. 'великий різдвяний пиріг, начинений різними стравами (пиріг, який обтикають зубцями часнику, їдять на Новий рік), а також болг. *крачуни*, слц. *крацій* [Онишкевич 1984, т. I, с. 386].

Це свято на Закарпатті супроводжується багатьма традиціями та прикметами. Так, незаміжні дівчата завжди старалися змінити свою долю: *котрá з д'івок хотіла маї скóро с'а уд:ати́ / мýс'іла не"ре"ступіти пор'їх цѣрки та при"говóр'увати // дóбры́ дин' / с'ат'і апóстолы / за три ни"д'і́л' і ис фáйним чо"ло"в'іком на пóсти"ли // айбó кит' ийў с'а не" получáло / та мýс'іла приїти́ до цѣрки / стáти на кóл'інки у зáкута та моли́тис'а // йакій би не бы"ў / та наї бы ўже бы"ў // кобы́ лим нам хл'іба роздобы"ў* // (Осій Хс.).

Різдво вважалося суто родинним святом, тому всі намагалися бути вдома. До спільної вечері всього роду додається обряд колядування: *но у нас у се"лі у Кри"вóму дýже св'атковáли фáйно ї Руздвó // і были так'і пов'áзан'і з нiми обр'áды руздв'ан'і / бо с'і с'в'атá дýже че"ка́ли ўс'а молод'óш / хлóнц'і / д'іўчáта / ўс'і до них готóвели"с'а // были ўс'áк'і выконáўц'і / были ў нас у се"л'і мал'і кол'адники // мал'і кол'адники складáли"с'а із де"с'ати́ ос'і́б // мáли быти у бáн'д'і малых кол'адникóу і áнге"лы / се назывáли"с'а áнге"лы // оні шли кол'áдовáти на С'атый́ вѣчур / на сáмый С'атый́ вѣчур / і захóди"ли ў кáждоу хыжу і казáли / мош вас ве"си"літи / пáне тáзде / і тáзды йіх пускáли / і оні кол'áдовáли но // на дрýгый дин' у нас ході́ли ўже ве"лiк'і кол'адникы // то были ўже хлóнц'і од вус'імна́ц'і:im' до двáц'і:im' гóду // оні зби"ра́лис'а тóже пуд ўже з музи"кáнтами / з гус'л'ашáми / бо ўже у ве"лiку́й бáн'д'і сих хлóнц'і мáли бы́ти обоўáз'кóво гус'л'аш'і // то были хлóнц'і / йáкых у с'у́й бáн'д'і было́ дiс'ат' / п'áтнáц'і:ат хлóнц'у // оні ўс'і уби"ра́лис'а но так фáйно / у так'і шапкы закосiчен'і // ишли́ у двурiц' / просíлис'а / де были́ молод'і́ д'іўкы і просíлис'а / пáне тáзде / чи мош кол'áдовáти вáшуў д'іўц'і чи д'іви́ц'і // і бáт'ко казáў / захóт'те но / кол'áдўіте / мóже"те // (Крива Тч.); *начи"на́лас'а с'атá ви"чiр'а / а ўже ма́й у к'інцí ходíли кол'áдовáти // кáждоу хыж"ку в ўлици́ мáлис'ме ўходити / обí же"бы бы́ли поўн'і / бо iншак / йак дом'і при́деме / не"гóн:ис'ме с'а бы́ли ве"ртáти // айбó уд:ани́ц'ам не" гўн:о бы́ло за ви́чур пѣрвоў заїти́ до чужо́й хыж'і кол'áдовáти / спе"ри́ц'у мáли и́ти́ ли"г'ін'і / а там / де д'іўкí бизувáлис'а пѣрвими́ и́ти́ до хыж'і / та на гóлову йiм над'івáли столи́ц' / та́й в'іником тоўклí // бо спе"ри́ц'у мáлис'ме подўркати́ у двiр'і та зв'ідати́ // ге́й / пáне тáздо / ци́ да́йе"тѣ ве"се"літи́ у сис' С'áти́й вiчур // та кит' казáли / ве"се"л'і́т' / ве"се"л'і́т' / та мы захóдили́ сп'ўвáти // (Осій Хс.).**

У деяких селах колядники ходять не на Святвечір, а на перший день Різдва. На Закарпатті їх називають: *брáцтво, náрт'і́йа, ватáга, кол'адí, ко'л'адникí, в'інчу́никí, в'інчу́вал'ники, бáнда, роўта*. Причому у деяких селах розрізняють назви залежно від того, хто колядує: *л'ўди / zde"б'і́л'шого*

д'іти / йак'і кол'адувут' / в'інчувут' зранку / в'інчувал'ники // л'уди / йак'і кол'адувут' п'іс'л'а об'іду / кол'адники // а т'і / хто кол'адуйе в'еч'ром / майже уночі / роўта // (Вільхівка Хс.).

Починали колядування маленькі діти з торбинами. Молодші школярі йшли із зв'іздами. За звіздари йшли старші з вертепом (турнічкою, стайенкою, хіжкою, шопкою, вифлейёмом, цёрковцею, капліцею). Після простого колядування з торбою, звіздою і вертепом-церковцею йшло колядування ряджене. Його виконавців називають в'іфлейёмщиками, бетлегёмами. Перша назва походить від назви міста Вифлеєм, де народився Христос. А Бетлегем – назва того ж міста, тільки угорською мовою. Тут були ірод, корол'і, анге'ли, пастир'і, пастух, чорті, д'ідо, баба, бе'тле'гём, циг'анка, жид, коза.

мал'і хлопчики до вус'імн'ац'ат' году були анге'лы / а ве'лік'і фат'овы от вус'імн'ац'ати то была б'анда // у б'ан'д'і было мно́го л'удіи / быў чорт / баба / коза / пастух / д'ідо // (Крива Тч.); даўно ходіли бе'тле'гёмы / уби'ралис'а хлопці у д'іда / бабу / чорта / цар'а / анге'л'ю / пастыр'ю / та розігровати сц'енку наро́дже'н'а на с'в'іт Го́спода на́шого Ісуса Христа // робіли суб'і малін'ку цёркоўц'у та носіли на но́шах таї з'ірки / была у них гармо́шка / мо́же с'а ото ии́чи и ве́рне // ни́кто ни л'ігат сп'ати / до́к'і ни при́дут кол'адо́вати на цір'коў // коли́ цир'коўн'і вы́ткол'адо́вали / тоды мои́ л'ігати сп'ати / тко н'иде́ на си'но́чное до цёркве // (Березники Хс.); на Р'у́здво́ хлопці' х'од'ат' іс х'ыжкоў кол'адо́ваты / ото́ с'а называ́т' у нас бетлегём // у бетлегём'і усё с'ім пастыр'ю // два нос'іл'шчыкі / ото́ тот'і / ко їде кол'адо́вати / лиш п'ервы́ р'ю́к та їм даву́т' носіти х'ышку // два другор'ан'і пастыр'і і два глаўн'і // а анге́л йакы́ ходит' іс хресто́м таї гр'ош'і йак'і даву́т' л'уди за кол'аткы сохр'ан'а́вуц'а у н'ого //

Найбільш розповсюдженими дійовими особами в театральному різдвяному мінідїйстві є два ангели, одягнуті в довгий білий одяг, обтягнутий через плечі та в поясі довгими червоними стрічками, у кожного на голові повинна бути коро́на, або ча́коў; чотири вівчарі (пастир'і), зодягнені в білі штани

(га́т'і), білу сорочку, а поверх неї – чорна камізелька (ла́йбик), на голові у кожного чорна шапка (криса́н'а), а в руках вівчарські палиці (бо́ти). Однак головною дійовою особою серед бетлегемщиків є Дідо, одягнутий у холо́шн'і (штани з овечої шерсті) і п'етек, а на голові у нього овеча шапка (коўп'ак).

На Різдво існують і заборони: *но йа т'амл'у за Ру́здво́ / бо то на Ру́здво́ такы́ быў пра́зник / шо ни мои́ было н'і сважа́тис'а у с'імії / ни мои́ было ди́ржа́ти зла оди́н на одно́го / н'і́йа́ка не ма́ла быти сва́да у х'ыж'і // за ру́здв'а́ны́ стул да́же не мои́ было с'іда́ти у те́мному чо́рному и́ма́т'ови таї замаи́че́ному / лиш с'іда́ли у с'в'ітлому і у чи́стому / бо то быў с'в'ітлы́ чи́сты́ пра́зник но // та и́че на Ру́здво́ ни мои́ было н'і виши́вати / н'і и́йти і гада́ти ни мои́ было // а на С'аты́ в'ечур ни мои́ было ви́чирати / до́ку ни зы́де п'ерва з'ірка на н'і́б'і // коли зы́шла п'ерва з'ірка / та ўс'і іс'імію́ с'іда́ли за стул і ви́ч'ерали // (Крива Тч.).*

Висновки. Як видно з нашого дослідження, календарно-обрядова лексика свідчить про багатство духовної та матеріальної культури українського народу і підтверджує збереженість репертуару мовних одиниць цієї тематичної групи, окреслює стан функціонування сучасних закарпатських говірок. Назви для найбільшого християнського свята Різдва входять до циклу зимових християнських свят і утворюють велику та структурно розгалужену тематичну групу лексики. Цій лексиці притаманна стійкість давньої традиційної системи.

Назви на означення Різдва, засвідчені в закарпатських говірках, у фонетико-словотвірних варіантах із тотожним чи близьким значенням функціонують і в інших говорах української мови. Деякі з них збігаються з літературними відповідниками.

Щодо номінативних засобів, то переважають однослівні назви.

Існує багато народних традицій, звичаїв, повір'їв, пов'язаних із певним святом. Невеликі транскрибовані тексти, які ми подали, поєднують у собі лінгвістичний та культурологічний аспекти. Ці діалектні записи свідчать про багатство духовної та матеріальної культури представників закарпатських говірок.

Література

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. 648 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 588 с.
3. ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
4. Гоца Е. Назви календарно-обрядових свят у говірках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2019. Вип. 2 (42). С. 38–44.
5. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
6. Жаткович Ю. Етнографический очерк угро-русских. Ужгород: Мистецька Лінія, 2007. 392 с.
7. Ковбаснюк Г., Масляник О. Словник говірки Закарпатської Гуцульщини. Львів: Растр-7, 2022. 228 с.
8. Мигoliniнecь О. Антропоніми у складі календарно-обрядових назв (на матеріалі закарпатських говірок). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2021а. Вип. 1 (45). С. 284–289.
9. Мигoliniнecь О. Календарно-обрядові назви літнього циклу в українських закарпатських говірках. *Лінгвальний та екстралінгвальний аспекти комунікації в мультикультурному середовищі Закарпаття: монографія* / за заг. ред. Ю. М. Бідзілі, Г. В. Шаповалової, Я. М. Шебештjan. Ужгород: РІК-У, 2021б. С. 34–52.

10. Мигoliniнecь О. Календарно-обрядові назви осіннього циклу в закарпатських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2021в. Вип. 2 (46). С. 139–144.
11. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів, 2008. 224 с.
12. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984.
13. СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
14. Тиводар М. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. Ужгород, Гражда, 2011. 416 с.
15. Тиховська О. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект. Ужгород: РІК-У, 2021. 512 с.
16. Чорі Ю. Від роду до роду (Звичаєво-обрядові традиції Закарпаття). Ужгород: в-во В.Падяка, 2001. 171 с.
17. Чорі Ю. Звичаї рідного села (Обрядово-звичаєві традиції Закарпаття). Част. I. Ужгород, 1993. 239 с.

References

1. Arkushyn H. (2016) *Slovnýk zachidnopoliskykh hovirok* [Dictionary of West-Polissya Dialects]. Vyd. 2-he pererobl., vypr. i dop. Luts'k. 648 s. [in Ukrainian].
2. Voropai O. (1993) *Zvychai nashoho narodu: Etnohrafinchy narys* [Customs of Our People: An Ethnographic Essay]. Kyiv: Oberih. 588 s. [in Ukrainian].
3. НН – *Hutsulski hovirky: Korotkyi slovnýk* (1997) [Hutsul Patois: Concise Dictionary] / vidp. red. Ya. Zakrevska. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
4. Gotsa E. (2019) *Nazvy kalendarno-obriadovykh sviat u hovirkakh Zakarpattia* [Names of Calendar-ritual Holidays in Transcarpathian Patois]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Uzhhorod. Vyp. 2 (42). S. 38–44 [in Ukrainian].
5. ESUM – *Etymologichnyi slovnýk ukrainskoi movy* (1982–2012) [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: v 7 t. / za red. O.S. Melnychuka. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
6. Zhatkovych Yu. (2007) *Etnohrafycheskii ocherk uhro-ruskykh* [Ethnographic Outline of the Ugro-Russians]. Uzhhorod: Mystetska Liniia. 392 s. [in Ukrainian].
7. Kovbasniuk H., Maslianyk O. (2022) *Slovnýk hovirky Zakarpatskoi Hutsulshchyny* [Dictionary of the Transcarpathian Hutsul Dialect]. Lviv: Rastr-7. 228 s. [in Ukrainian].
8. Myholynets O. (2021a) *Antroponimy u skladi kalendarno-obriadovykh nazv (na materialy zakarpatskykh hovirok)* [Anthroponyms in the Calendar-Ritual Names (on the Material of Transcarpathian Patoises)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Uzhhorod. Vyp. 1 (45). S. 284–289 [in Ukrainian].
9. Myholynets O. (2021b) *Kalendarno-obriadovi nazvy litnoho tsyklu v ukrainskykh zakarpatskykh hovirkakh* [Calendar-ritual Names of the Summer Cycle in Ukrainian Transcarpathian Dialects]. *Linhvalnyi ta ekstralinhvalnyi aspekty komunikatsii v multykulturnomu seredovyschi Zakarpattia: monohrafiia* / za zah. red. Yu.M. Bidzili, H.V. Shapovalovoi, Ya.M. Shebeshtian. Uzhhorod: RIK-U. S. 34–52 [in Ukrainian].
10. Myholynets O. (2021v) *Kalendarno-obriadovi nazvy osinnoho tsyklu v zakarpatskykh hovirkakh* [Calendar-Ritual Names of the Autumn Cycle in Ukrainian Transcarpathian Patoises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Uzhhorod. Vyp. 2 (46). S. 139–144 [in Ukrainian].
11. Negrych M. (2008) *Skarby hutsulskoho hovu: Berezovy* [The Treasures of the Hutsul Patois: Berezovú]. Lviv. 224 s. [in Ukrainian].
12. Onyshkevych M.Yo. (1984) *Slovnýk boikivskykh hovirok* [Dictionary of Boyko's Dialects]: u 2 ch. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
13. SBH – *Slovnýk bukovynskykh hovirok* (2005) [The Dictionary of Bukovyna Patoises] / za zah. red. N. V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta. 688 s. [in Ukrainian].
14. Tyvodar M. (2011) *Etnohrafiia Zakarpattia: Istoryko-etnografichni narys* [Ethnography of Transcarpathia: Historical and Ethnographic Outline]. Uzhhorod, Grazhda. 416 s. [in Ukrainian].
15. Tykhovska O. (2021) *Mahiiia ta mifolohiia v ukrainskomu folklori Zakarpattia: etnopsykholohichni aspekt* [Magic and Mythology in the Ukrainian Folklore of Transcarpathia: Ethnopsychological Aspect]. Uzhhorod: RIK-U. 512 s. [in Ukrainian].
16. Chori Yu. (2001) *Vid rodu do rodu (Zvychaievo-obriadovi tradytsii Zakarpattia)* [From Family to Family (Customary and Ceremonial Traditions of Transcarpathia)]. Uzhhorod: v-vo V.Padiaka. 171 s. [in Ukrainian].
17. Chori Yu. (1993) *Zvychai ridnoho sela (Obriadovo-zvychaievi tradytsii Zakarpattia)* [Customs of the Native Village (Ritual and Customary Traditions of Transcarpathia)]. Chast. I. Uzhhorod. 239 s. [in Ukrainian].

CHRISTMAS IN TRANSCARPATHIA: AN ETHNOLINGUISTIC ESSAY

Abstract. Christian religious and folk holidays have been actively studied by scholars in the fields of religious studies, ethnography, and linguistics. The calendar-ritual lexicon contains information about the traditional spiritual and material culture of the people. Therefore, its documentation, systematization, and analysis from various perspectives are primary tasks for Ukrainian linguists. However, linguistic phenomena representing the calendar-ritual lexicon in Transcarpathian dialects have not yet been studied. Previously, we focused on anthroponyms within the calendar-ritual lexicon and the calendar-ritual names of the summer and autumn cycles. The present article provides observations on the most well-known and significant holidays for all Ukrainians—Christmas. This analysis is conducted from an ethnolinguistic perspective. In particular, we focus

on their component structure, lexical-grammatical characteristics, and internal form. The names used to refer to Christmas, as documented in Transcarpathian dialects, in phonetic and word-formation variants with identical or similar meanings, also function in other dialects of the Ukrainian language. Some of them coincide with their literary counterparts. As evidenced by the collected lexicon, the calendar-ritual lexicon is characterized by a wide variety of forms. Some of these names trace their origin back to the Proto-Slavic period. Additionally, we present small transcribed texts that describe the Christmas ritual. These texts provide information about Holy Evening, the baking of ritual bread, and the preparation of twelve lean dishes. They also include beliefs associated with Holy Evening, describe the caroling ritual on Christmas Eve and Christmas Day, and provide details about the participants involved in the Christmas festivities, as well as the prohibitions observed during this time. The dialectal texts offer insight into the ritual practices and customs that take place in Transcarpathia. These texts attest to the richness of the spiritual and material culture of the Transcarpathia dialect speakers.

Keywords: Ukrainian Transcarpathian dialects, calendar-ritual lexicon, lexical-semantic group, lexeme, names of Christmas holidays.

© Миголинець О., 2025 р.

Ольга Миголинець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>

Olha Myholynets – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>